

## The Effects of the Virtue of Serenity on the Political Training of Politicians in the Islamic Republic of Iran from Imam Khumeini's Perspective<sup>1</sup>

Gholamreza Mehraban<sup>1</sup>

1. PhD Student, Department of Political Science, Iran Problems, Baqerul Uloom University, Qom, Iran. mehraban9754@gmail.com

**Received:** 2 January 2020; **Accepted:** 30 March 2020

### Abstract

The purpose of present study is to explain the effect of ethical virtues especially serenity on the political training and to demonstrate a divine and virtuous model for the political training of politicians in the Islamic Republic of Iran from Imam Khumeini's view in order to solve some challenges in the Islamic government. This research was conducted by descriptive analysis and the results showed that the ideas of Imam Khumeini represent a good model in the field of divine political education. His political and ethical views have the potential to develop a Godly virtuous model for political training because he has represented one of the best descriptions of the hierarchy of virtues and evil acts. Prudent political behavior, resistance against corruption, increasing political influence, and choosing a just and fair political frontier for individuals and society are among his works.

**Keywords:** Political Training, Imam Khumeini, Politicians, Virtue of Serenity, Agitation.

---

1. This article is extracted from the Ph.D. dissertation entitled "A Model for the Political Training of the Politicians in the Islamic republic of Iran Based on Imam Khumeini's Political School" by Gholam Reza Mehraban supervised by Najaf Lak Zaii

## آثار فضیلت توده بر تربیت سیاسی کارگزاران جمهوری اسلامی ایران از منظر امام خمینی<sup>۱</sup>

غلامرضا مهربان<sup>۱</sup>

۱. دانشجوی دکتری، گروه علوم سیاسی گرایش مسائل ایران، دانشگاه باقرالعلوم، قم، ایران.  
mehraban9754@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۱۰/۱۲؛ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۰۱/۱۱

### چکیده

هدف پژوهش حاضر بیان تأثیر فضایل اخلاقی به ویژه توده بر تربیت سیاسی و همچنین ترسیم گوشه‌ای از الگوی تربیت سیاسی فضیلت‌گرای الهی برای کارگزاران جمهوری اسلامی ایران از منظر امام خمینی در قالب آثار فضیلت توده بر تربیت سیاسی، به جهت حل برخی از چالش‌های نظام اسلامی بود. روش پژوهش توصیفی - تحلیلی بوده و نتایج نشان داد، اندیشه‌های امام خمینی الگوی مطلوبی در زمینه تربیت سیاسی الهی ارائه می‌دهد. دیدگاه‌های اخلاقی سیاسی ایشان ظرفیت تولید الگوی تربیت سیاسی فضیلت‌گرای الهی را دارد، زیرا وی یکی از بهترین توصیف‌ها از نظام فضایل و ردایل را ارائه داده‌اند. بروز رفتارهای سیاسی سنجیده، عدم تأثیرپذیری از محیط فاسد و افزایش تأثیرگذاری سیاسی و انتخاب جبهه سیاسی حق‌گرا برای فرد و جامعه از جمله این آثار است.

**واژه‌های کلیدی:** تربیت سیاسی، امام خمینی، کارگزاران، فضیلت توده، تسرع.

۱. برگرفته از رساله دکتری: غلامرضا مهربان، «الگوی تربیت سیاسی کارگزاران جمهوری اسلامی ایران براساس مکتب سیاسی امام خمینی»، استاد راهنما دکتر نجف لک‌زایی، رشته علوم سیاسی، گروه علوم سیاسی، دانشکده تاریخ و مطالعات سیاسی، دانشگاه باقرالعلوم (ع) قم.

## ۱. مقدمه

انقلاب اسلامی با تکیه بر اندیشه‌های امام خمینی به پیروزی رسید و اکنون چهار دهه از عمر جمهوری اسلامی ایران به عنوان یک نظام اسلامی و انقلابی می‌گذرد. در این دوران چهل ساله با چالش‌های داخلی و خارجی فراوانی دست و پنجه نرم کرده، که از مهم‌ترین آنها چالش‌های سیاسی است. در این میان چالش‌های سیاسی مربوط به کارگزاران جمهوری اسلامی از اهمیت بیشتری برخوردار است، زیرا تصمیم‌های سرنوشت‌ساز توسط آنها گرفته می‌شود، و آثار رفتارهای سیاسی مثبت یا منفی آنها به جامعه سرایت می‌کند. بنابراین، چالش‌های آنها می‌تواند برای شرایط حال و آینده کشور و اهداف متعالی انقلاب اسلامی خسارت‌بار بوده و یا موجب کندی پیشرفت جامعه شود.

یکی از مهم‌ترین چالش‌های کارگزاران به نوع تربیت سیاسی برمی‌گردد. تربیت سیاسی غیر الهی یا رذیلت‌مدار باعث شده است که برخی از کارگزاران نظام اسلامی دچار آفت شوند، و پاره‌ای از رفتارهای سیاسی خود را بر رذایل اخلاقی بنا نهند، یا به طور گزینشی به سیاست فضیلت‌مدار پایبند باشند. شیوع نزاع‌های بی‌حاصل سیاسی بین کارگزاران، بروز رفتارهای سیاسی نامطلوب، رعایت اخلاق در رفتارهای فردی و بی‌توجهی به موازین اخلاقی در رفتارهای اجتماعی و سیاسی مانند انتخابات و... از نشانه‌های تربیت سیاسی غیر الهی بوده و منشاء بسیاری از چالش‌های جمهوری اسلامی است.

به نظر می‌رسد وضع مطلوب برای جمهوری اسلامی حل یا کاهش چالش‌های سیاسی کارگزاران است، که این امر با برخورداری آنها از تربیت سیاسی الهی میسر می‌شود. تربیت سیاسی برای الهی شدن باید ریشه در فضایل اخلاقی داشته باشد. از این‌رو سزاوار است کارگزاران جمهوری اسلامی به عنوان کارگزاران یک نظام اسلامی و کنش‌گرانی که تأثیر ژرفی بر جامعه اسلامی می‌گذارند، از تربیت سیاسی مبتنی بر فضایل اخلاقی برخوردار باشند.

بدیهی است تحقق تربیت سیاسی فضیلت‌گرا برای کارگزاران جمهوری اسلامی نیاز به الگو دارد تا بتوانند بر طبق آن عمل کنند. به نظر می‌رسد اندیشه‌های امام خمینی ظرفیت تولید الگوی مطلوب تربیت سیاسی الهی فضیلت‌گرا را دارد، زیرا از یک‌سو از نظر ایشان ارتباط بین اخلاق و

سیاست ارتباطی متقابل است و سیاست الهی تکیه بر فضایل اخلاقی دارد. از سوی دیگر، چون سیره نظری و عملی ایشان، به عنوان معمار انقلاب، معیار عمل کارگزاران است، جنبه کاربردی الگو را افزایش می‌دهد.

همچنین امام خمینی یکی از بهترین توصیف‌ها از فضایل و رذایل را ارائه داده‌اند. نظام فضایل و رذایلی که ایشان ارائه کردند، کامل‌ترین و جامع‌ترین ترسیم و تحلیل از نظام فضیلت‌ها و رذیلت‌ها است. پایه و چارچوب این نظام مبتنی بر نظریه دو فطرت یعنی فطرت مخموره و فطرت محجوبه است. امام خمینی براساس این چارچوب جنود عقل (فضایل) را به عنوان لشکر فطرت مخموره یا خیر و جنود جهل (رذایل) را به عنوان لشکر فطرت محجوبه یا شرّ برمی‌شمارند و تحلیل می‌کنند (لک‌زایی و لک‌زایی، ۱۳۹۲: ص ۶۳).

گفتنی است نظام مذکور علاوه بر جامع بودن، چند ویژگی بدیع دیگری نسبت به نظرات دیگر حکما و علمای اخلاق در زمینه فضایل و رذایل دارد. یکی اینکه بر بعد اجتماعی تأکید کرده و نظام اخلاقی امام خمینی از چارچوب سیاسی - اجتماعی برخوردار است (لک‌زایی، ۱۳۹۴: ص ۱۱۵). همچنین برخی از فضایل به طور مستقل و مفصل بررسی شده است، مثلاً فضیلت توده با ضد آن به صورت مستقل آمده است، در حالی که به این صفت در کتاب «اخلاق مسکویه» با عنوان ثبات ذیل فضیلت شجاعت فقط اشاره شده است (مسکویه، ۱۳۸۴: ص ۴۳).

بدیهی است بررسی تأثیر همه فضایل و رذایل<sup>۱</sup> نظام مذکور بر تربیت سیاسی از چهارچوب این نوشتار خارج است. از این‌رو در پژوهش حاضر تلاش شده است آثار فضیلت توده و ضد آن، یعنی تسرّع، بر تربیت سیاسی کارگزاران نظام اسلامی بررسی شود. بنابراین، سوال اصلی تحقیق عبارت است از اینکه «آثار فضیلت توده بر تربیت سیاسی کارگزاران جمهوری اسلامی ایران از منظر امام خمینی چیست؟». در پاسخ به این سوال ابتدا مفهوم‌شناسی تربیت سیاسی ارائه می‌شود. سپس اهمیت و معناشناسی فضیلت توده و تأثیر آن بر تربیت سیاسی کارگزاران بررسی گردیده و همچنین در

۱. در جلد یک اصول کافی در حدیث ۱۴ از کتاب «عقل و جهل»، ۷۸ فضیلت و همین تعداد از رذایل ضد آنها ذکر شده است و امام خمینی در کتاب «شرح حدیث جنود عقل و جهل» قسمتی از این حدیث شریف را شرح داده است.

ضمن مطالب به ردیلت ضد آن (تسرّع)، به عنوان آسیب‌شناسی تربیت سیاسی اشاره می‌شود.

## ۲. مفهوم‌شناسی تربیت سیاسی

برای فهم معنای تربیت سیاسی باید ابتدا دو واژه تربیت و سیاست معنا شوند. تربیت از نظر لغوی به معنای پرورتن، آداب و اخلاق را به کسی یاد دادن (معین، ۱۳۷۵: ج ۱، ص ۱۰۶۳) و در عربی از ریشه «ربو» به معنای زیادت، رشد، نمو و علو آمده است (ابن منظور، ۱۴۰۵: ج ۱۴، ص ۳۰۴). لغت «سیاست» را پاس داشتن ملک، حکومت، ریاست و... معنا کرده‌اند (معین، ۱۳۷۵: ج ۲، ص ۱۹۶۶).

متناسب با معنای لغوی، از نظر اصطلاحی نیز معانی متعددی از تربیت بیان شده است که همه آنها در دو نکته اتفاق دارند: اول اینکه فرایندی برای پرورش و رشد است و دیگر اینکه موجب شکوفایی استعدادها می‌شود. از سیاست نیز تعاریف متعددی ارائه شده است که آنچه در مجموع از آنها به دست می‌آید دو نکته می‌باشد: اول، تدبیر و هدایت در جامعه و دوم هر آنچه مرتبط با قدرت سیاسی باشد (پورفرد، ۱۳۸۷: ص ۱۲۵). با توجه به آنچه گفته شد می‌توان گفت که تربیت سیاسی به مفهوم فرایند دگرسازی افراد جامعه به منظور شکوفایی و پرورش استعدادها و رفتار سیاسی آنان در نظام‌های سیاسی است (همان).

با توجه به اینکه امام خمینی سیاست را هدایت جامعه در جهت مصالح دنیوی و اخروی می‌داند (امام خمینی، ۱۳۷۱: ج ۱۳، ص ۴۳۲). بنابراین، می‌توان تربیت سیاسی از منظر امام خمینی را شکوفایی استعدادها و رشد رفتار سیاسی افراد در جهت نیل به سعادت دنیا و آخرت در نظام‌های سیاسی دانست.

## ۳. فضیلت توده و ضد آن ردیلت تسرّع

### ۳-۱. اهمیت و معناشناسی

«تُودَه» به معنی تثبیت در امر و رزانت، تأنی و طمأنینه در حرکت است. «تسرّع» و شتاب‌زدگی

معنایی ضد آن دارد. رزانت و تأنی از صفات نفسانیه است که آثار آن در ظاهر طمأنینه و متانت در رفتار است (امام خمینی، ۱۳۸۷: ص ۳۵۷). از نظر امام خمینی فردی که از ثبات نفس برخوردار باشد، در ناملایمات روحی بی‌صبری نکند و در مقابل ناگواری‌ها و سختی‌ها پابرجا و استوار مانده و از ثبات و آرامش او کاسته نشود. در تحمل شداید و پیشامدهای گوناگون عالم، خوددار باشد و به زودی از میدان درنرود، و سبک‌باری و سهل‌انگاری نکند، خفت و تندی به خرج ندهد، و این اعم است از پیشامدهای اخلاقی و روحی یا پیشامدهای طبیعی و جسمانی (همان: ص ۳۵۹).

به عکس، «تسرّع» یکی از ملکه‌های اخلاقی ناهنجار است که انسان به واسطه آن در هیچ چیز قرار نگیرد و با شتاب در امور سبک مغزی و تهی باری کند و سر رشته کارها را از دست بدهد، نه در پیشامدهای روحی خوددار باشد، و نه در شداید جسمی پایداری کند (همان: ص ۳۶۰). شکی نیست که تمام شتاب‌زدگی‌ها و بی‌ثباتی‌ها و بی‌قراری‌ها، از ترس نرسیدن به شهوات نفسانی و یا فقدان مقاصد حیوانی است (همان: ص ۳۶۲).

لازم به یادآوری است که در روایات اسلامی بابی در زمینه تعجیل در کار خیر داریم (کلینی، ۱۳۶۲: ج ۲، ص ۱۴۲). منظور از عجله در این روایات، «سرعت» در عمل است، در مقابل اهمال‌کاری و تأخیرهای بی‌جا، که غالباً سبب بروز مشکلات و موانعی در کارها می‌گردد. پس عجله ممدوح آن است که بعد از تصمیم‌گیری، در اجرا درنگ نشود. بنابراین، آنچه در روایات آمده است: در کار خیر عجله کنید، یعنی بعد از آنکه خیر بودن کاری ثابت شد، دیگر جای مسامحه نیست (مکارم شیرازی: ۱۳۷۴، ج ۱۲، ص ۴۵ - ۴۶). اما عجله مذموم آن است که به هنگام بررسی و مطالعه در جوانب کار و شناخت آن صورت گیرد، و همین قسم مورد نظر ما در بحث کنونی است.

تأنی و تثبّت در نظام تربیتی اسلام از جایگاه ممتازی برخوردار است، زیرا غلبه بر قوه غضب و شهوت، جلوگیری از لغزش و سستی در پیشامدهای ناگوار عالم، پابرجایی در مقابل فشارهای روحی و جسمی، حفظ ایمان و دین تا دم آخرین عمر و... از جمله آثار تربیتی آن بر انسان است (امام خمینی، ۱۳۸۷: ص ۳۶۰ - ۳۶۱).

در نقطه مقابل، رذیلت اخلاقی شتاب‌زدگی و بی‌ثباتی بر تربیت انسان آثار هلاک‌کننده‌ای بر جای می‌گذارد که برخی از آن آثار عبارتند از: ایجاد مفاسد بسیار فردی و اجتماعی در مدینه فاضله، خودباختگی به خاطر پیشامدهای کوچک و چشم‌پوشی از وظایف الهیه، غلبه نفس و شیطان و انصراف از راه حق (همان: ص ۳۶۰).

این آثار تربیتی به تربیت سیاسی هم سرایت می‌کند. تربیت سیاسی الهی، تربیتی است که بر پایه طمأنینه و ثبات نفس استوار شده، و از شتاب‌زدگی و عجله به دور باشد. فضیلت توده و رذیلت تسرع آثار فراوانی بر تربیت سیاسی می‌گذارند که به برخی از مهم‌ترین آنها بر تربیت سیاسی کارگزاران اشاره می‌شود.

#### ۴. تأثیر توده و تسرع بر تربیت سیاسی کارگزاران

##### ۴-۱. انجام رفتارهای سیاسی سنجیده

به طور معمول انتظار می‌رود که یک کارگزار رفتارهای سیاسی سنجیده از خود بروز دهد و کمترین خطا را داشته باشد. برای رسیدن به سطح مطلوب در این زمینه، کارگزار باید به لحاظ اخلاقی از صفت ثبات و طمأنینه درونی برخوردار باشد و از شتاب‌زدگی و بی‌ثباتی پرهیز کند.

به نظر امام خمینی «انسان با ثبات و طمأنینه می‌تواند تمام وظایف فردی و اجتماعی را انجام دهد و در هیچ مرحله از زندگانی مادی و روحانی برای او لغزشی و خطایی دست ندهد» (همان: ص ۳۶۱)، زیرا او با دلی نورانی به معرفت حق، مجاری امور را به قدرت او می‌داند و چنین قلبی اضطراب و شتاب‌زدگی و بی‌قراری ندارد (همان: ص ۳۶۳). از این‌رو با الهام از قدرت لایزال الهی با تأنی و آرامش رفتار می‌کند و قبل از انجام هر رفتار سیاسی با تأنی و تأمل تمامی جوانب امر را می‌سنجد و سپس با بصیرت آن را انجام می‌دهد.

به عکس، دلی که از معرفت بی‌بهره و در حجاب‌های خودبینی غوطه‌ور و از فوت لذات حیوانی خوفناک است، طمأنینه قلب را از دست داده و در کارها با شتاب‌زدگی اقدام می‌کند (همان: ص ۳۶۳). او بدون تدبیر و عاقبت‌اندیشی به انجام امور مبادرت می‌کند. بنابراین، رفتارهای

سیاسی چنین فردی نیز نسنجیده و سطحی است، و معمولاً با خطا همراه بوده و پشیمانی را به دنبال دارد. چنانچه در روایتی از امام صادق(ع) آمده است: «مَعَ التَّيَبِّتِ تَكُونُ السَّلَامَةُ وَمَعَ الْعَجَلَةِ تَكُونُ النَّدَامَةُ» (مجلسی، ۱۴۰۳ق: ج ۶۸، ص ۳۳۸) (همراه تأنی و خویشندن داری، سلامت و همراه عجله، ندامت است).

متانت و سکوت حکیمانه از نشانه‌های رفتار سیاسی سنجیده است که متأثر از فضیلت تَوَدّه بوجود می‌آید. نمونه عالی چنین خصلت‌هایی امام خمینی بوده که سزاوار است در تمامی دوران‌ها الگوی کارگزاران جمهوری اسلامی قرار گرفته و با تأسی به او به تربیت سیاسی فضیلت‌گرا نزدیک شوند.

مقام معظم رهبری در توصیف سکوت حکیمانه و طمأنینه امام در مسائل سیاسی می‌فرماید: «همه‌ی شما دیدید که در پایان وصیت‌نامه‌ی ایشان، به مواردی اشاره شده بود که امام قبلاً نسبت به طرح آن‌ها سکوت کرده بودند. در زمان بنی‌صدر که من خدمت امام خمینی رسیده بودم، ایشان می‌گفتند: حرف‌هایی که او از قول من می‌گوید، همه‌اش خلاف واقع است و حقیقت ندارد. بنابراین، هر حرفی که زده می‌شد، فوراً او را نمی‌آشفته و تحریک نمی‌کرد و درصدد پاسخ سریع بر نمی‌آمد. این متانت، بردباری، حلم، تسلط بر نفس و سعه‌ی صدر، در هر کس که باشد، از او یک انسان بزرگ خواهد ساخت» (مقام معظم رهبری، ۱۳۶۸: ص ۱۲).

در جمهوری اسلامی بسیار اتفاق افتاده که برخی از کارگزاران با بروز کمترین تنش سیاسی مانند اختلاف بین قوا، پیروزی و شکست انتخاباتی، نقد مخالفین و ... آشفته خاطر می‌شوند و تمامی موازین اخلاقی و مصالح کشور را نادیده گرفته و دست به رفتاری می‌زنند که تضعیف نظام و منافع مردم را به دنبال دارد و موجب سوء استفاده دشمنان می‌شود. در حالی که این تنش‌ها در مقایسه با تنش‌های بنی‌صدر با امام خمینی و عملکرد ناصواب بنی‌صدر بسیار کوچک‌تر است و در صورت وجود ثبات نفسانی و خویشندن داری قابل حل یا گذشت است.

بنابراین، تأنی و خویشندن داری نوعی از تربیت سیاسی را در کارگزاران تولید می‌کند که یکی از ثمرات آن بروز رفتارهای سیاسی سنجیده، عدم شتاب‌زدگی و متانت در برخورد با رویدادهای

سیاسی است. چنین تربیتی موجب بهره‌برداری هرچه بهتر از فرصت‌ها و منابع و تضمین سلامت رفتارهای سیاسی می‌شود. در حالی که رذیله تسرع و شتاب‌زدگی تربیت سیاسی غیر الهی را ایجاد می‌کند که ثمره آن بروز رفتارهای سیاسی شتاب‌زده، نسنجیده و همراه با خطا است که باعث تشنج اجتماعی و ضایع کردن فرصت‌ها و منابع کشور می‌گردد.

#### ۴-۲. عدم تأثیرپذیری از محیط فاسد و افزایش تأثیرگذاری سیاسی

فردی که از تربیت مبتنی بر طمأنینه نفسانی و ثبات قدم برخوردار باشد، در مقابل آفات اخلاقی و سیاسی آسیب‌پذیر نیست، و در محیط‌های فاسد از هجوم گسترده رذایل اخلاقی و شیطنت‌های سیاسی تأثیر نمی‌پذیرد، و بر منش و رفتار الهی خود استوار می‌ماند. چنین فردی در افکار و رفتارهای سیاسی خود هم‌رنگ گروه‌های منحرفی چون طاغوتیان و منافقین نمی‌شود.

از نظر امام خمینی «طمأنینه نفس و ثبات قدم، نگذاشتن اخلاق و اطوار اجانب و منافقین در انسان رخنه کند، و انسان را نگذاشتن دستخوش حوادث شود. انسان با ثبات و طمأنینه نفس، خود یک ملت واحد است که اگر سیل‌های اخلاق زشت و بی‌دینی تمام مردم را ببرد، او چون کوه آهنین در مقابل همه چیز ایستادگی کند و از تنهایی وحشت نکند» (امام خمینی، ۱۳۸۷: ص ۳۶۱). از منظر وی انبیاء عظام و بزرگان دین بهترین الگوهایی هستند که یک تنه در مقابل پندارهای جاهلانه یک جهان، قیام و نهضت می‌کنند، و از تنهایی خود و زیادی جمعیت‌های مخالف هیچ خوف و وحشتی به خود راه ندهند، و بر همه پندارهای بی‌خردانه چیره شوند، و تمام عادات و اطوار جهانیان را پایمال کنند و آنها را به رنگ خود درآورند. این روح ثبات با طمأنینه است که جمعیت‌های کم را در مقابل گروه‌های انبوه حفظ می‌کند» (همان: ص ۳۶۱) و بر محیط‌های سیاسی و اجتماعی فاسد تأثیر می‌گذارد.

به یقین، امام خمینی از جمله بزرگان دین است که به عنوان کنش‌گر سیاسی باثبات در عصر کنونی یک تنه دست به قیام زد، محیط فاسد را تغییر داده و غیر ممکن‌ها را در شرایطی سخت ممکن کرد. مقام معظم رهبری در وصف امام خمینی می‌فرماید: «آن روزی که او شعار اسقاط رژیم سلطنت را داد، کسانی که فکر کنند می‌شود رژیم سلطنت در ایران ساقط شود، بسیار معدود

بودند. آن روزی که سیاست «نه شرقی و نه غربی» را اعلام کرد، کسانی که فکر می‌کردند می‌شود بدون اتکای به شرق و غرب حکومتی داشت و آن را نگهداشت و اداره کرد، بسیار نادر بودند. آن روزی که گفت: «امریکا هیچ غلطی نمی‌تواند بکند»، کسانی که باورشان باشد که امریکا نسبت به امام و امتش هیچ غلطی نمی‌تواند بکند، خیلی کم بودند» (مقام معظم رهبری، ۱۳۶۸: ص ۱۸۸)

چنین تربیت سیاسی منحصر به امام خمینی نیست و راه رفته ایشان را دیگران نیز متناسب با هم‌شان می‌توانند طی کنند. بنابراین، کارگزاران جمهوری اسلامی اگر بخواهند به عنصری تأثیرگذار تبدیل شوند، باید با اقتدا به امام خمینی در حد توان در این مسیر تلاش کنند. آنها اگر به فضیلت توده مزین شوند، نه تنها از مجموعه‌های متدانی سیاسی داخلی و بین‌المللی متأثر نمی‌شوند، بلکه با تکیه بر ثبات نفسانی از چنان روح بزرگی برخوردار می‌شوند که قادر به تأثیرگذاری بر آنها می‌گردند. کسب چنین فضیلت اخلاقی برای کارگزارانی (سفرا، رایزن‌های فرهنگی و...) که در محیط‌های بین‌المللی فعالیت دارند، ضروری‌تر به نظر می‌رسد.

#### ۴-۳. تعیین جبهه سیاسی (حق یا باطل) فرد و جامعه

از دیدگاه امام خمینی در طول زندگی بشر از ابتدا تا انتها دو جبهه حق و باطل وجود داشته و همیشه در عرصه‌های مختلف با هم در جنگ و تقابل بوده‌اند. ایشان بعد از اتمام جنگ در پیامی، معروف به منشور روحانیت، می‌فرماید: «جنگ ما جنگ حق و باطل بود و تمام شدنی نیست ... و این جنگ از آدم تا ختم زندگی وجود دارد» (امام خمینی، ۱۳۷۱: ج ۲۱، ص ۲۸۴). در این سخنان امام خمینی جنگ هشت ساله را در امتداد جنگ دو جبهه حق و باطل می‌بیند که از حضرت آدم شروع شده و تا آخر دنیا ادامه دارد. همچنین امام خمینی پیروزی انقلاب اسلامی را در امتداد تقابل جبهه حق و باطل ارزیابی می‌کند و آن را «شکست باطل و جنود ابلیسی به دست حق طلب جند الله» می‌داند (همان، ج ۱۷، ص ۳۰۳).

گفتنی است که یکی از خصوصیات انسان‌های حق طلب «این است که این‌ها پیروزی آشکار تلاش و جهادشان را تا زمانی که زنده هستند، شرط کار و کوشش خودشان قرار نمی‌دهند. نمی‌گویند ما تلاش می‌کنیم به عشق اینکه روزی خودمان این پیروزی را ببینیم. چون زمان برای

اینها یک واحد به هم پیوسته است، هزار سال دیگر همان طور نقد است که امروز؛ هزار سال دیگر همان طور زمان اینها است که فردا» (بهشتی، ۱۳۹۳: ص ۱۱۲-۱۱۳). این خصوصیت که نشانه نگاه جبهه‌ای و فرازمانی آنها است، باعث می‌شود که هیچ‌گاه از تلاش و جهاد خسته نشوند و با طمأنینه و امید در صراط مستقیم حرکت کنند.

به نظر می‌رسد انسان‌ها با انتخاب و به دلخواه یا با اجبار و به اکراه در یکی از این دو جبهه قرار می‌گیرند. فضیلت توده موجب می‌شود که فرد در جبهه حق قرار بگیرد، زیرا کنش‌گر سیاسی که از این صفت اخلاقی برخوردار باشد، در رویدادهای اجتماعی قبل از هر تصمیم یا رفتاری با تأنی و طمأنینه تصمیم می‌گیرد و رفتار حق و درست را انتخاب می‌کند و ثابت قدم به آن عمل می‌کند و از آن جایی که تکیه‌گاه همه هستی قدیم متعال است، اگر صاحب قدرت سیاسی به چنین وجودی که قدرتی بی‌پایان و ماندگار دارد، وابسته باشد، در مواضع سیاسی خود استوار خواهد بود و تزلزل از وجود وی رخت برخواهد بست (دلیر، ۱۳۹۷: ص ۱۳۳). به تعبیر امام خمینی طمأنینه نفس و سکونت روح «تا دم آخرین، انسان را در مقابل بادهای تند [جریان باطل] عالم محفوظ کند» (امام خمینی، ۱۳۸۷: ص ۳۶۱).

در مقابل فضیلت توده فردی، رذیله تسرع فردی قرار دارد، که تربیت سیاسی مخصوص به خود را تولید می‌کند. همان طوری که در سطح فردی تربیت سیاسی مبتنی بر فضیلت «طمأنینه نفس و ثبات قدم ... انسان را در مقابل حزب شیطان نگهداری کند، و بر لشکرهای جهل و شیطنت غلبه دهد» (همان: ص ۳۶۰). در نقطه مقابل نیز تربیت سیاسی مبتنی بر رذیله شتاب‌زدگی و بی‌ثباتی موجب می‌شود که «نفس و شیطان بر او غلبه کرده و او را از راه حق منحرف» (همان) و جزء حزب شیطان کنند.

مطلب بسیار مهمی که در اینجا باید بدان پرداخته شود، این است که از دیدگاه امام خمینی فضیلت توده و آثار تربیتی سیاسی آن فقط مخصوص به فرد نیست، بلکه جنبه اجتماعی نیز دارد، یعنی ثبات و طمأنینه اجتماعی سبب می‌شود که یک جامعه همچون یک پیکر با انسجامی ارگانیکی در جبهه حق قرار گرفته و ثابت قدم بماند (نک: لک‌زایی، ۱۳۹۴: ص ۱۳۵-۱۴۴). در

مقابل، شتاب‌زدگی و بی‌ثباتی اجتماعی باعث می‌شود یک جامعه در جبهه باطل قرار بگیرد و در مسیر گمراهی گام بردارد. در همین زمینه امام خمینی در ذیل بحث فضیلت توده و رذیله تسرع می‌گوید: «و شاید آیه شریفه: «فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَ مِنْ تَابٍ مَعَكَ» (هود، ۱۱۲)، «همراه با آنان که با تو روی به خدا آورده‌اند، آنچنان که مأمور شده‌ای، استقامت کن»، اشارت به این مقام نفس [طمأنینه و ثبات] باشد. البته تحصیل چنین روحی در جامعه، از مهمترین امور است، و در عین حال از مشکل‌ترین کارها است. از این جهت در روایت است که رسول اکرم (ص) فرمود: «سوره هود مرا پیر کرد برای این آیه»<sup>۱</sup>. این آیه با آنکه در سوره شوری نیز است، اختصاص [پیر شدن] به سوره هود شاید برای ذیل آن باشد که می‌فرماید: «وَمِنْ تَابٍ مَعَكَ»، در سوره شوری این ذیل را ندارد. از این جهت که تحصیل استقامت در امت، امری است مشکل و سخت، پیامبر (ص) آیه این سوره را ذکر فرمود» (امام خمینی، ۱۳۸۷: ص ۳۵۹ - ۳۶۰).

از این عبارات امام خمینی نکاتی استنباط می‌شود: نکته اول اینکه کلمات «تحصیل چنین روحی در جامعه» و «استقامت در امت» دلالت بر توده اجتماعی دارند. نکته دوم اینکه از کلمات «مهم‌ترین امور»، «مشکل‌ترین کارها» و «امری مشکل و سخت» دلالت بر اهمیت و دشواری تحقق طمأنینه و استقامت در اجتماع دارند.

به نظر می‌رسد خواص و کارگزاران جامعه در صورت برخورداری از ثبات نفسانی و طمأنینه روحی می‌توانند در تحقق ثبات و طمأنینه اجتماعی نقش مؤثری داشته باشند.

به همین دلیل امام خمینی انتظار داشت که کارگزاران جمهوری اسلامی برای تحقق اهداف متعالی انقلاب اسلامی در دنیای پیچیده عصر حاضر از طمأنینه و قدرت روحی بالایی برخوردار باشند، تا بتوانند در جبهه حق در مقابل جبهه بزرگ باطل ایستادگی کنند. ایشان در این زمینه خطاب به نمایندگان مجلس می‌فرماید: «این مجلسی است که باید سیاست «نه شرقی و نه غربی»

۱. متن حدیث نبوی چنین است: «شَبَّيْنِي سُوْرَةُ هُوْدٍ لِمَكَانٍ فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتُ» (سیوطی، ۱۴۰۴: ج ۳، ص ۳۲۱ - ۳۲۰؛ طبرسی، ۱۳۷۹: ج ۵، ص ۳۰۴).

را در جهان دوقطبی اجرا کند ... چنین مجلسی است که قدرت روحی مافوق عادی و قدرت تشخیص مسائل پیچیده جهان و قدرت تصمیم‌گیری‌های قاطع بی‌گرایش به دوقطب الحادی و سرمایه‌داری را لازم دارد. قدرتی که اگر همه جهان در مقابل آن به سوی باطل روند، بی‌وحشت به سوی حق رود. قدرتی که جو سازی‌ها و دروغ‌پردازی‌ها را به هیچ شمارد» (امام خمینی، ۱۳۷۱: ج ۱۸، ص ۴۶۳).

از این عبارت‌ها استخراج می‌شود که داشتن قدرت روحی مافوق عادی و ثبات نفسانی لازمه انجام وظایف خطیر مجلس و دیگر نهادهای کارگزار است و برای ایجاد طمأنینه اجتماعی و رفتن به سوی حق باید مجلس یا دیگر کارگزاران نظام اسلامی از فضیلت توده برخوردار باشند. همچنین توده اجتماعی موجب تحکیم برادری می‌شود، زیرا از یک‌سو «مسلمین مأمورند به دوستی و مواصلت و نیکویی به یکدیگر و مودت و اخوت» (امام خمینی، ۱۳۷۷: ص ۳۱۱)، و از سوی دیگر هدف از نظام فضایل و رذایل در اسلام تحکیم محبت و برادری در اجتماع است (لک‌زایی، ۱۳۹۴: ص ۱۱۷). بنابراین، جامعه‌ای که از توده اجتماعی برخوردار باشد، در ببحوحه بحران‌های اجتماعی، سیاسی و نظامی دستخوش تفرقه و فروپاشی نشده و ریسمان برادری و انسجام جامعه گسسته نمی‌شود و چون سدّی آهنین مقاومت می‌کند.

در نقطه مقابل تربیت سیاسی مبتنی بر فضیلت توده اجتماعی، تربیت سیاسی مبتنی بر رذیله تسرّع اجتماعی قرار دارد. این رذیلت سبب می‌شود تا جامعه در جبهه باطل قرار بگیرد. شکست‌ها و مصائبی که دامن انسان را در طول تاریخ بر اثر عجله و شتاب‌زدگی گرفته است، بیش از آن است که قابل احصاء و شماره باشد (مکارم شیرازی، ۱۳۷۴: ج ۱۲، ص ۴۴). بسیاری از جنایات سیاسی از طرف یک جامعه به علت شتاب‌زدگی در تصمیم‌ها و رفتارهای سیاسی شیطن‌آمیز جمعی رقم خورده است. به عنوان نمونه در تحلیل رفتار سیاسی جامعه کوفه در جریان واقعه کربلا، می‌توان گفت: «مردم کوفه «عجول» بودند و همین «تعجیل» آنها در «تصمیم‌گیری» همیشه به ضرر خود آنها و حاکمان آنها بوده است» (جعفریان، ۱۳۸۴: ص ۱۹۱). همین عجول بودن در کنار سایر ویژگی‌های اخلاقی آنها در حادثه عاشورا سبب شد که بعد از ورود عیبدالله به کوفه در

برهه‌ای حساس، شتاب چشم‌گیری به سوی خط سلطه و حکومت اموی بگیرند (صدر، ۱۳۹۴: ص ۵۰۷) و نوعی از رفتار سیاسی غیر الهی را پدید آورند که در نهایت به نفع جبهه باطل تمام شود.

بدین ترتیب شتاب‌زدگی اجتماعی، آفتی خطرناک برای جهت‌گیری جامعه اسلامی است که با جدیت باید از آن پرهیز شود و کارگزاران به عنوان افراد ذی‌نفوذ جامعه در این زمینه بسیار تأثیرگذارند. چه بسا کارگزاران سیاسی، که از لحاظ مکانی در جبهه حق و نظام اسلامی قرار دارند، به خاطر تربیت سیاسی رذیلت‌مدارانه نقش مؤثری در سوق دادن جامعه اسلامی به سوی جبهه باطل ایفاء کنند.

با توجه به مطالب گفته شده، فضیلت توده و ضد آن رذیله تسرع آثار مهمی بر تربیت سیاسی فردی و اجتماعی می‌گذارند. کارگزاری که از این فضیلت اخلاقی برخوردار باشد، به تربیت سیاسی الهی دست می‌یابد و با رفتارهای سیاسی سنجیده و اثرگذار، جامعه را در مسیر حق قرار می‌دهد. در مقابل، رذیله تسرع تربیت سیاسی غیرالهی را در کارگزار تولید می‌کند و به تبع آن رفتارهای سیاسی شتاب‌زده، فسادانگیز و باطل‌گرا از او صادر می‌شود و به حرکت جامعه در مسیر باطل کمک می‌کند.

### راهکارهای تقویت فضیلت توده

حکما و علمای علم اخلاق مانند فارابی، مسکویه، خواجه نصیرالدین طوسی روش تکرار و تمرین را برای تربیت و کسب فضایل اخلاقی توصیه می‌کنند (رفیعی، ۱۳۹۲: ص ۴۴، ۹۶، ۱۸۰). این روش برای ایجاد و تقویت فضیلت توده نیز کارساز است. همچنین بکارگیری روش «خود واداری» در این زمینه کاربرد دارد. بنابراین، اگر کارگزاری در ابتدا می‌بندد برخی از ویژگی‌های تربیت سیاسی الهی مثل خویش‌داری و طمأنینه در او نیست یا ضعیف است، با استفاده از روش خود واداری یا وانمود کردن می‌تواند آن را ایجاد یا تقویت کند. مثلاً با رعایت حالت‌های ظاهری، شیوه راه رفتن، حرف زدن و... افراد با وقار، صفت طمأنینه را به تدریج در خود ایجاد یا تقویت کند. این تأثیر به حدی است که حتی اگر رفتاری در ابتدا به‌طور وانمود کردن و با تکلف و سختی

انجام شود، به تدریج بر باطن انسان تأثیر می‌گذارد.

امام خمینی در همین زمینه بعد از بیان شدت اتصال بین باطن و ظاهر انسان و سرایت آثار و احکام هر کدام به دیگری می‌گوید: «از این جهت در شریعت مطهره به حفظ ظاهر و صورت، خیلی اهمیت داده شده است، حتی در کیفیت نشستن و برخاستن و راه رفتن و گفتگو کردن دستوراتی داده شده، زیرا از تمام اعمال ظاهریه، در نفس و روح ودیعه‌هایی گذاشته می‌شود که روح به واسطه آنها تغییرات کلی حاصل می‌کند. اگر انسان در راه رفتن شتاب‌زدگی کند، در روح او نیز تولید شتاب‌زدگی شود. همین‌طور انسان اگر در اعمال ظاهریه، وقار و سکینه و طمأنینه را اعمال کند - گرچه با تکلف و به خودبندی - کم‌کم در باطن روح، این ملکه شریفه طمأنینه و تثبیت حاصل شود» (امام خمینی، ۱۳۸۷: ص ۳۵۸).

براساس این راهکار امام خمینی، کارگزار جمهوری اسلامی باید در برابر رویدادها و حوادث سیاسی ناخوشایند مانند بداخلاقی‌ها، نقدهای غیرمنصفانه، تهمت‌ها و شکست‌های سیاسی، از درون نجوشد، کنترل خود را از دست نداده و شتاب‌زده کاری انجام ندهد. بلکه باید خودش را کنترل کرده و قیافه‌ای همچون انسان‌های باوقار و آرام به خود بگیرد و سعی کند رفتار معقولی همراه با طمأنینه در چارچوب موازین دینی از خود بروز دهد. این کار در نخستین بار ممکن است بسیار مشکل باشد، ولی هرچه تکرار شود، آسان‌تر می‌گردد تا زمانی که انسان به آن عادت می‌کند و به تدریج بعد از عادت، فضیلت متناسب با آن رفتارها، یعنی توده، در درون او شکل می‌گیرد و تبدیل به ملکه می‌گردد. سپس همان فضیلت توده موجب می‌شود که تربیت سیاسی الهی رشد کرده و رفتارهای متعالیه و خردمندانه‌تری از کارگزار در برابر حوادث سیاسی صادر شود.

همچنین از عبارات امام خمینی استنباط می‌شود هنگامی که اعمال و رفتارهای به ظاهر کوچکی مانند کیفیت نشستن و برخاستن و شتاب‌زدگی یا وقار در راه رفتن بر روح تأثیر می‌گذارد، و به همین جهت باید در نحوه انجام آنها دقت کرد، به طور حتم رفتارهای مهم‌تری مانند سخنان و اعمال سیاسی در سطح کارگزاری نظام اسلامی از تأثیر بیشتری برخوردارند و به همین علت در نحوه انجام آنها باید دقت بیشتری به خرج داد، زیرا به هر میزان رفتارها مهم‌تر

باشند، آثار مثبت یا منفی آنها بر باطن عمیق تر است و به همان میزان بر رشد یا عدم رشدیافتگی تربیت سیاسی فردی و اجتماعی تأثیر می‌گذارند.

## ۵. نتیجه‌گیری

در این نوشتار به تأثیر فضیلت توده بر تربیت سیاسی کارگزاران از منظر امام خمینی پرداخته شد و تأثیر ردیله تسرّع نیز به عنوان آسیب‌شناسی تربیت سیاسی بررسی گردید. در پاسخ به سوال تحقیق می‌توان گفت: فضیلت توده آثاری همچون رفتارهای سنجیده، افزایش تأثیر رفتار سیاسی و تعیین جبهه سیاسی را بر تربیت سیاسی دارد، در مقابل ردیله تسرّع آثاری مخالف آنها را برجای می‌گذارد. از باب اینکه مشت نشانه خروار است، از مطالب این پژوهش به دست می‌آید که فضایل و رذایل اخلاقی آثار ژرفی بر تربیت سیاسی می‌گذارند. از آنجایی که جمهوری اسلامی یک نظام سیاسی اخلاق‌گرا است، بنابراین، کارگزاران آن باید مزین به تربیت سیاسی فضیلت‌گرا باشند، زیرا به هر اندازه از فضایل اخلاقی برخوردار شوند، به همان اندازه تربیت سیاسی الهی در آنها رشد می‌کند.

در این زمینه دیدگاه‌های اخلاقی و سیره سیاسی امام خمینی، این ظرفیت را دارد که الگویی از تربیت سیاسی الهی را تولید کرده و در پیش چشم کارگزاران جمهوری اسلامی قرار دهد. آنان سزوارترین قشری هستند که باید با پیروی از این الگو هرچه بیشتر در زمینه تربیت سیاسی الهی رشد کنند و در این مسیر، امام خمینی به عنوان کارگزاری سیاسی که بُعد گرایشی او در سایه اخلاقیات اسلامی رشد و تعالی یافته است، به مثابه مجسمه تربیت سیاسی الهی در پیش روی کارگزاران نظام اسلامی قرار دارد. نکته قابل توجه اینکه آثار فضیلت بررسی شده، بخش کوچکی از فضایی است که امام خمینی به آنها پرداخته است. از این رو می‌توان بر سیاق پژوهش حاضر تأثیر ده‌ها فضیلت و رذیلت ضد آنها را بر تربیت سیاسی بررسی کرد و در مجموع الگویی از تربیت سیاسی مبتنی بر فضایل اخلاقی را سامان داد. توصیف و تبیین کامل چنین الگویی نیاز به پژوهش‌های علمی دیگری دارد و در این پژوهش نمی‌گنجد. بنابراین، با توجه به اهمیت تربیت سیاسی کارگزاران نظام اسلامی در رفع مشکلات و معضلات اجتماعی و سیاسی جامعه کنونی ایران، نیاز است که محققین و پژوهشگران به این امر مهم اهتمام بورزند.

## منابع

### قرآن کریم

۱. ابن منظور، محمد بن مکرم (۱۴۰۵ق). لسان العرب. قم: نشر آداب الحوزه، ج ۱۴.
۲. بهشتی، سید محمدحسین (۱۳۹۳). حق و باطل از دیدگاه قرآن. تهران: روزنه، چاپ دوم.
۳. پورفرد، مسعود (۱۳۸۷). تربیت سیاسی از منظر شهیدان مطهری، صدر و بهشتی. راه تربیت، سال دوم، شماره ۵: ص ۱۲۵.
۴. جعفریان، رسول (۱۳۸۴). حیات فکری و سیاسی امامان شیعه (ع). قم: انتشارات انصاریان، چاپ هشتم.
۵. خامنه‌ای، سید علی (۱۳۶۸). نرم‌افزار حدیث ولایت (متن کامل بیانات و مکتوبات مقام معظم رهبری از شهریور ۱۳۶۶ تا آذر ۱۳۹۰). مؤسسه پژوهشی فرهنگی انقلاب اسلامی و مرکز تحقیقات کامپیوتری علوم اسلامی، ص ۱۲ و ۱۸۸.
۶. خمینی، سید روح‌الله (۱۳۷۱). صحیفه امام. تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، ج ۱۳، ۱۸، ۲۱.
۷. خمینی، سید روح‌الله (۱۳۷۷). شرح چهل حدیث. تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی.
۸. خمینی، سید روح‌الله (۱۳۸۷). شرح حدیث جنود عقل و جهل. تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی، چاپ دوازدهم.
۹. دلیر، بهرام (۱۳۹۷). وجوه سیاسی در اسماء حسنی. تهران: پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی.
۱۰. رفیعی، بهروز (۱۳۹۲). مربیان بزرگ مسلمان. تهران: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه؛ سمت.
۱۱. سیوطی، عبدالرحمان (۱۴۰۴ق). الدرر المثلثه. قم: کتابخانه آیت الله مرعشی نجفی، ج ۳.
۱۲. صدر، سید محمدباقر (۱۳۹۴). امامان اهل بیت (ع) مرزبانان حریم اسلام. ترجمه رضا ناظمیان و حسام حاج مؤمن. قم: دارالصدر.
۱۳. طبرسی، فضل بن حسن (۱۳۷۹). مجمع‌البیان. تهران: انتشارات ناصر خسرو، چاپ ششم، ج ۵.
۱۴. کلینی، محمد بن یعقوب (۱۳۶۲). الکافی. تهران: انتشارات اسلامیه، چاپ دوم، ج ۲.
۱۵. لک‌زایی، نجف (۱۳۹۴). اندیشه سیاسی امام خمینی. قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
۱۶. لک‌زایی، نجف؛ لک‌زایی، رضا (۱۳۹۲). نظام اخلاق سیاسی امام خمینی. پژوهشنامه انقلاب

/اسلامی، سال ۲، شماره ۶: ص ۶۳.

۱۷. مجلسی، محمدباقر (۱۴۰۳ق). بحار الانوار. بیروت: داراحیاء التراث العربی، ج ۶۸.

۱۸. مسکویه (۱۳۸۴). تهذیب الاخلاق و تطهیر الاعراق. قم: انتشارات زاهدی.

۱۹. معین، محمد (۱۳۷۵). فرهنگ فارسی. تهران: امیرکبیر، چاپ نهم، ج ۱-۲.

۲۰. مکارم شیرازی، ناصر (۱۳۷۴). تفسیر نمونه. تهران: دارالکتب الاسلامیه، ج ۱۲.

#### استناد به این مقاله

DOI: 10.22034/sm.2020.119508.1489

مهربان، غلامرضا (۱۳۹۹). آثار فضیلت توده بر تربیت سیاسی کارگزاران جمهوری اسلامی ایران

از منظر امام خمینی. سیاست متعالیه، ۸(۲۸): ص ۱۴۵-۱۶۲